

6. 9. – 4. 11. 2016
**JUDOVSKI
JEZIKI**

מריבור

SINAGOGA MARIBOR

CENTER JUDOVŠKE KULTURNE DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

EVROPSKI DNEVI JUDOVSKÉ KULTURE

JUDOVSKI JEZIKI

RAZSTAVA NARODNE KNJIŽNICE IZRAELA

Judje povsod, kjer koli že živijo, govorijo in pišejo drugače kot njihovi sosedge. Včasih je njihov jezik drugačen zaradi nekaj dodatnih hebrejskih besed, drugič govorijo popolnoma drug jezik. V stoletjih okrog začetka našega štetja so Judje namesto hebrejščine govorili judeoaramejščino, nekaj stoletij pozneje pa judeogrščino. Ko so se izselili iz Izraela in potem v babilonskem, perzijskem, grškem in rimskem imperiju ter v arabskih deželah ustvarjali nove skupnosti, so se še naprej učili lokalne jezike, govorili in pisali pa so jih na svoj posebni, judovski način. V naslednjih nekaj stoletjih je v Evropi in na Bližnjem vzhodu nastalo kar nekaj jezikov.

Zaradi sprememb v lokalnih jezikih, preseljevanja in mešanja z govorci drugih jezikov so nekateri jeziki, ki so nastali v antiki ali srednjem veku, že pred stoletji izumrli, na primer judeoprovansalsščina in judeoslovanščina. Drugi so izginili, ker so se njihovi govorci pomešali z govorci drugih jezikov.

V poznem 19. in 20. stoletju so se Judje znova množično preseljevali. Milijoni Judov so se iz srednje in vzhodne Evrope, z Bližnjega vzhoda in iz severne Afrike preselili v obe Ameriki, v zahodno Evropo in Palestino. Milijoni so umrli v nacističnem holokavstu, v desetletjih po ustanovitvi Države Izrael pa so se milijoni Judov z vseh teh območij, predvsem iz Maroka, Alžirije, Tunizije in Iraka, preselili v Izrael. Kljub razvoju izraelske hebrejščine pa judovski jeziki v diaspori niso izumrli. Sodobni Judje, predvsem pravoverni, prav tako govorijo jezike, ki vsebujejo na stotine hebrejskih in aramejskih besed iz svetih besedil, opazni pa so tudi vplivi jidiša, ladina in judeoarabščine. Te različice angleščine, španščine, francoščine itd. lahko razumemo kot nove judovske jezike.

ARAMEJŠČINA

Nekoč je bila hebrejščina jezik vsakdanjih pogovorov in »sveti jezik« obredja in molitve. V času drugega templja (530 pr. n. št. – 70 n. št.) jo je začela v vsakdanjem življenju spodrivati aramejščina in je tako prevladovala, da so morali celó Biblijo prevesti v aramejščino, da so jo ljudje razumeli.

Aramejščina še vedno igra vlogo v sodobnem judovskem vsakdanu: pravoverni Judje in znanstveniki morajo znati aramejsko, da lahko proučujejo Talmud, najpomembnejše judovsko pravno besedilo, v njej se glasno recitira molitev žalujočega (kadiš), pa tudi poročne pogodbe (ketubot) se še vedno pišejo in se pod poročnim baldahinom na glas preberejo v aramejščini.

JUDEOARABŠČINA

V arabskem svetu so Judje govorili različna narečja arabščine, odvisno od tega, kje so živeli, in si hkrati izposojali besede iz hebrejščine in aramejščine. Arabščino so praviloma pisali v hebrejskem črkopisu in ne v arabskem, takšna pisava pa se imenuje judeoarabščina.

V Egiptu rojeni Saadja Gaon, znameniti rabin iz 10. stoletja, judovski filozof in biblijski učenjak, je bil prvi, ki je arabščino uporabil za znanstvena besedila, in je začetnik judeoarabske literature. Zahvaljujoč tudi njegovemu vplivu, je arabščina izrinila aramejščino kot jezik judovske učenosti, v srednjeveški judeoarabščini pa je bilo napisanih nekaj najpomembnejših knjig srednjeveške judovske misli.

LADINO

Ladino, znan tudi kot judeošpanščina, judezmo, španiolit in hakecija v Španskem Maroku, je judovski jezik, ki ga govorijo sefardski Judje. Pojavil se je v krščanski Španiji kot zlitje elementov iz srednjeveških različic španščine in drugih ibernskih jezikov, hebrejščine in judeoarabščine. Leta 1492 so Jude pregnali iz Španije in po tem letu se je ladino razvijal po celem Sredozemlju. V 16. in 17. stoletju so v ladino začeli vdirati elementi iz turščine, grščine, francoščine in italijanščine. Tradicionalno so ga zapisovali v hebrejskem črkopisu, danes pa se piše v latinici. Trenutno naj bi ga govorilo 160.000 ljudi v Izraelu, Turčiji, na Balkanu in v severni Afriki.

JIDIŠ

Stoletja je bil jidiš glavni in mednarodni jezik Judov iz srednje in vzhodne Evrope (Aškenazov). Razvil se je kot mešanica nemščine, hebrejščine in lokalnih jezikov, v 16. stoletju pa je postal tudi pisni jezik. Pišemo ga v hebrejskem črkopisu, vendar ima lastno slovnično strukturo. Imenovali so ga »mama lošen«, materni jezik, hebrejščina in aramejščina pa sta bili »sveta jezika«.

Tudi danes še ni izginil, čeprav je govorjeni jidiš zaradi holokavsta in asimilacije skoraj izginil. Ultraortodoksne judovske skupnosti po svetu ga še vedno uporabljajo kot svoj vsakdanji jezik, sveti jezik hebrejščino pa uporabljajo pri obredju in molitvah. Tudi sicer je v zadnjih letih jidiš doživel velik preporod.

SODOBNA HEBREJŠČINA

Od 2. stoletja n. št. do preporoda hebrejščine kot govorjenega jezika okrog leta 1880 so ta sveti jezik uporabljali zgolj kot jezik obredja in molitve. Izobraženci so razumeli pisno hebrejščino, molili in proučevali svete knjige, napisane v tem jeziku, a je nihče ni uporabljal v vsakdanjem življenju.

Za preporod hebrejščine v Izraelu je zaslužen Eliezer Ben Jehuda. Leta 1881 se je, prevzet od duha preporoda, iz Evrope preselil v Jeruzalem. Ker je popolnoma zavračal življenje Judov zunaj Izraela, je razvil judovski narodni jezik, ki naj bi nadomestil jidiš, ladino in različna regionalna narečja, ki so jih govorili judovski priseljenci v Palestini. Skupaj s hebrejskimi slovničarji, strokovnjaki in učitelji je Ben Jehudi uspelo prastari jezik brez domačih govorcev preporoditi kot materni jezik milijonov.

DRUGI JUDOVSKI JEZIKI

Poleg glavnih judovskih jezikov, ki so nastali v stiku med Judi in njihovimi nejudovskimi sosedi, na primer jidiš v srednjeveški Nemčiji, ladino v srednjeveški Španiji in različice judeoarabščine v arabskih državah, so se Judje tudi v različnih drugih krajih še naprej učili lokalnega jezika in ga zapisovali po judovsko. Nekateri znanstveniki menijo, da so že njihove značilne lastnosti dovolj, da jih imenujemo judovski jeziki, drugi jih raje vidijo kot judovska narečja ali »judeorazličice«.

Judovske različice, ki so jih govorili in pisali v srednjem veku, a so kasneje izumrle, denimo judeofrancoščina in judeokatalonščina, in druge različice, denimo judeogrščina in različice judeoitalijanščine, ki so žive vse od srednjega veka do danes, so tradicionalno pisali v hebrejskem črkopisu, vključevale pa so besede hebrejskega izvora. V novejšem času so nekatere različice judovskega jezika, na primer judeoprovansalsščino in judeoalzaščino-lorenščino, pisali v latinici, a so kljub temu vključevale hebrejske besede. Poleg tega so se tudi njihovi prvotni izrazi, na primer izrazje grškega izvora v judeogrščini in izrazje italijanskega izvora v judeoitalijanščini, nekoliko razlikovali od tistih, ki so jih uporabljali nejudovski govorniki.

Te judeorazličice niso več v splošni rabi, besedne zveze in posamezne besede pa še vedno bogatijo pogovore v judovskih skupnostih v Evropi in v drugih delih sveta.

Razstavo je pripravila

NARODNA KNJIŽNICA IZRAELA

Narodna knjižnica Izraela, ustanovljena leta 1892 v Jeruzalemu, ima dvojno nalogo: služi kot nacionalna knjižnica za Državo Izrael in za Jude po svetu. Njen fond vsebuje bogato gradivo v najrazličnejših formatih. Pripoveduje zgodovinsko, kulturno in intelektualno zgodbo Judov, Države Izrael in dežele Izrael skozi čas.

»Gesher L'Europa« (Most v Evropo) je iniciativa Narodne knjižnice Izraela in Rothschildove fundacije (Hanadiv) Evropa, da bi ustvarili priložnosti za posredovanje znanja in kulturno izmenjavo med Narodno knjižnico Izraela in Evropo.

S podporo Rothschildove fundacije (Hanadiv) Evropa

V sodelovanju z

AEPJ

AEPJ – Evropska zveza za ohranjanje in promocijo judovske kulture in dediščine je bila ustanovljena leta 2005 na pobudo Sveta Evrope. Dva glavna projekta AEPJ sta Evropska pot judovske dediščine, ena najpomembnejših evropskih kulturnih poti Sveta Evrope, ki obsega 16 lokalnih in tematskih poti, in Evropski dnevi judovske kulture (EDJK), ki ponujajo približno 1.200 dejavnosti v več kot 30 državah; leta 2015 se jih je udeležilo več kot 122.000 obiskovalcev.

Nacionalni koordinator
projekta EDJK in
gostitelj razstave
Judovski jeziki

CENTER JUDOVSKO KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

CENTER JUDOVSKO KULTURNE DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor (krajše Sinagoga Maribor) je javni zavod, ki proučuje in zlasti javno predstavlja judovsko dediščino in zgodovino lokalnega okolja v navezavi na širši srednjeevropski prostor. Sinagoga Maribor se je v projekt EDJK vključila leta 2006, leta 2010 pa prevzela tudi nalogo nacionalnega koordinatorja tega projekta.

Produksijska skupina Narodne knjižnice Izraela: Idit Cadosh, Yoel Finkelman, Caron Sethill, Aviva Zuller

Razstavna besedila so nastala po zapisih Sarah Bunin Benor, izredne profesorice na oddelku za sodobne judovske študije Hebrejskega zveznega kolidža – Judovskega verskega inštituta (kampus v Los Angelesu) in avtorice spletne strani, namenjene raziskovanju judovskega jezika (<http://www.jewish-languages.org>). Pri pripravi razstave je sodeloval tudi David M. Bunis, profesor judezma/ladina in judovskih jezikov na Centru za judovske jezike Hebrejske univerze v Jeruzalemu.

Slovenski prevod razstavnih besedil je bil pripravljen v sklopu projekta Evropski dnevi judovske kulture 2016. Producent slovenske različice razstave je Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, zanj Marjetka Bedrač, v. d. direktorice. Projekt EDJK 2016 v Sloveniji sta podprla Mestna občina Maribor in Elektro Maribor.

Projekt sta podprla

